

Předpoklady k učitelské profesi

(Výzkumné šetření na Pedagogické, Strojní
a Textilní fakultě TU v Liberci)

Josef Horák, Milan Kratochvíl

Abstrakt:

Výzkum byl zaměřen na studenty I. ročníku Fakulty pedagogické a studenty I. ročníku Fakulty strojní a textilní, kteří se v rámci doplňujícího pedagogického studia připravují na učitelskou profesi. Cílem výzkumu bylo odhalit motivační faktory, které přispěly k rozhodnutí stát se učitelem.

Úvod

I přes nízkou společenskou prestiž učitelské profese a nedostatečné finanční ocenění učitelské práce, je zájem o studium učitelství stále vysoký. Dokladem této skutečnosti jsou počty přihlášených k přijímacímu řízení. O učitelskou profesi přitom projevují zájem i studenti neučitelských fakult. Proto vznikají na těchto fakultách učitelské přípravy. Jejich cílem je poskytnout zájemcům možnost získání pedagogické kvalifikace pro výuku odborných předmětů na středních odborných školách a učilištích.

Jednou z vysokých škol, které zajišťují přípravu učitelů technických vyučovacích předmětů na středních školách, je Technická univerzita v Liberci. Pro zájemce z řad studentů a absolventů Textilní a Strojní fakulty (ale též Fakulty mechatroniky a Fakulty hospodářské) organizuje doplňující pedagogické studium (DPS) k získání pedagogické způsobilosti v uvedeném směru.

V pregraduálním studiu je DPS organizováno tak, že studující si rozšiřují učební plán inženýrského studia po osm semestrů o 4–5 hodin týdně o předměty pedagogicko-psychologické, včetně pedagogické praxe, která probíhá na odpovídajících středních školách. Studium je zakončeno závěrečnou zkouškou, včetně obhajoby závěrečné práce na Fakultě pedagogické, které předchází státní závěrečná zkouška na příslušné inženýrské fakultě.

Postgraduální studium pro inženýry z praxe je organizováno v týdenních soustředěních tak, aby počet hodin byl v souladu se studiem pregraduálním. Přednost při výběru mají ti posluchači, kteří již na střední škole učí.

Pedagogická fakulta TU v Liberci připravuje samozřejmě i učitele všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a v některých aprobačních i pro školy střední. Souběžně tak Pedagogická fakulta připravuje v magisterském studiu budoucí učitele všeobecně vzdělávacích předmětů na základních a středních školách a v DPS učitele odborných předmětů na středních odborných školách.

Vymezení problému, popis a metodika výzkumu

Volba povolání patří mezi nejdůležitější procesy v životě mladého člověka. Rozhodování o vlastním profesionálním zaměření je ovlivňováno řadou faktorů, které toto rozhodování determinují. To samozřejmě platí i pro volbu učitelské profese. Jsou to především životní situace, do kterých se mladý člověk dostává, které mají formativní vliv na názory, přesvědčení a postoje mladého člověka a které také podstatně ovlivňují jeho motivační oblast.

Faktory, které ovlivňují volbu učitelské profese, nejsou zcela konzistentní. Mění se a vyvíjejí se. Pohnutky pro volbu učitelské profese nejsou jen racionální povahy, ale jsou i silně citově zabarvené. Nemůžeme přitom vyloučit i pohnutky zcela nahodilé.

Znalost motivačních struktur, které přivedly mladé lidi ke studiu učitelství, je pro nás neobyčejně důležitá, neboť nám umožňuje předvídat nejen průběh jejich studia, ale i úroveň sociálního styku s jejich budoucími žáky.

Jak jsme již uvedli, na Pedagogické fakultě TU v Liberci se připravují jak budoucí učitelé základních škol, tak učitelé středních odborných škol. Využili jsme této skutečnosti k tomu, abychom zjistili, jaké pohnutky vedou posluchače inženýrských fakult ke studiu učitelství, a mohli je tak porovnat s faktory, které ovlivnily volbu učitelské profese u studentů studujících všeobecně vzdělávací předměty pro základní (střední) školy.

Za tím účelem jsme provedli dvoufázový výzkum. První etapa probíhala ve studijním roce 1993/94 a druhá v roce 1996/97. V první i druhé etapě jsme měli k dispozici vždy stejně velký vzorek, který obsahoval vždy 60 náhodně vybraných respondentů DPS (Textilní a Strojní fakulty) a 60 respondentů Pedagogické fakulty různých aprobačních.

Použili jsme explorativní metody, především dotazník, doplněný rozhovorem. V dotazníku byly použity otázky zavřené i otevřené, dichotomické i polytomické, projektivní i kontrolní. Otevřenými otázkami jsme zjišťovali zájmy a zájmové činnosti, které mají vliv na volbu učitelské profese.

Získané údaje byly zpracovány logickou analýzou. Použity byly metody matematické statistické analýzy, klasifikace s vyjádřením četnosti klasifikovaných prvků ve zvoleném prvku v procentech.

Výsledky a diskuse

Rozložení mužů a žen ve sledovaném vzorku vyjadřuje následující tabulka.

Etapy výzkumu	DPS		PF	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
I. etapa (rok 1993)	37 %	63 %	35 %	65 %
II. etapa (rok 1996)	13 %	87 %	10 %	90 %

Z tabulky vyplývá, že zájem o učitelskou profesi se u mužů nezvýšil, ale právě naopak. Zvýšený zájem mezi ženami jsme zaznamenali u studujících DPS, především u posluchaček Textilní fakulty. Studenti této fakulty projevují totiž určité existenční obavy, které jim po dostudování nastanou. Proto chtějí získat učitelskou způsobilost, a tím také větší možnosti uplatnění po dosažení inženýrského diplomu. Také převážná většina z nich (95 %) by doporučila svým kolegům doplňkové pedagogické studium. Studenti Pedagogické fakulty by studium na této fakultě doporučili zájemcům jen v padesáti procentech.

K doplňkovému pedagogickému studiu se hlásí studenti, kteří byli na střední škole prospěchově lepší, a to jak v I., tak i II. etapě výzkumu. Deset procent z nich mělo na výročním vysvědčení v posledním ročníku střední školy samé jedničky. Ze studentů PF nikdo. Tři a více trojek mělo v roce 1996 jen 8 % studentů DPS, u posluchačů PF to ale bylo třikrát více, tzn. 24 %. Prospěch studentů PF na střední škole se blíží více ke středu normálního rozptylu. Ke studiu DPS se hlásí v podstatě prospěchově lepší studenti. Skutečnost, že studium na PF volí především studenti průměrní, zřejmě souvisí s nižším sociálním statusem a ekonomickým postavením učitele.

Zaměřenost a hloubka zájmů se pozná podle toho, jakým aktivitám by se posluchači věnovali ve volném čase. Proto jsme studentům obou souborů položili otázku, kdyby měli denně 2 hodiny volného času, čím by tento volný čas vyplnili. Rozdíly mezi respondenty obou souborů byly výrazné a překvapující. V roce 1993 i v roce 1996 uvedlo málo přes 30 % posluchačů DPS, že by studovali cizí jazyky. Z posluchačů PF tuto aktivitu nevedl nikdo. U posluchačů PF dominovaly aktivity jako jsou četba, rekreační sport, pobyt v přírodě apod. Tyto aktivity byly u studentů DPS zastoupeny také, ale nebyly dominující. U studentů DPS z Textilní fakulty se také objevují aktivity, které mají vztah ke studovanému oboru, např. šití, paličkování, apod.

Jedním z charakteristických znaků zájmu o pedagogickou činnost je práce s mládeží, její vedení v různých kroužcích, sportovních oddílech či

letních táborech. Srovnání vyznívá opět ve prospěch studentů DPS. Ze zkoumaného počtu 60 % studentů DPS v průběhu svých středoškolských studií pracovalo s dětmi a mládeží. Z posluchačů PF jen každý pátý, to je 20 %. Podobné hodnoty byly zjištěny i v roce 1993.

Výrazné rozdíly mezi soubory nebyly jen ve výše uvedených aktivitách, ale i v zájmové činnosti studentů před vstupem na vysokou školu. Mezi současnými studenty DPS každý čtvrtý hrál či hraje na hudební nástroj. U studentů PF každý dvanáctý. Kroužky, jako jsou pěvecký, výtvarný či dramatický, navštěvovalo 25 % studentů DPS. Z posluchačů PF jen 8 %.

Šetření prokázalo, že jak v roce 1993, tak v roce 1996 cca 50 % studentů DPS chtělo původně být učiteli a učitelství studovat. Pohovory se studenty DPS jsme zjistili, že nešli původně studovat PF na základě přání rodičů. Ti se domnívají, že učitel v současné době má nízké společenské a platové postavení. Dále se obávali, že by neprošli výběrovým řízením.

Z posluchačů PF v roce 1993 se chtělo věnovat učitelství 54 %. V roce 1996 již jen 40 %. V případě, že by přijetí na vysokou školu nebylo podmíněno úspěšným vykonáním zkoušek, tak na PF by šlo v roce 1996 studovat jen 25 % studentů, to je z celkového počtu 60 studentů jen 15. Ti, kteří uvedli, že se chtějí věnovat učitelské profesi, by volili studium na filosofické fakultě, matematicko-fyzikální fakultě, případně fakultě tělesné výchovy a sportu.

Hlavní příčiny volby učitelské profese u obou souborů a v obou etapách výzkumu jsou téměř totožné. Na prvním místě respondenti uvádějí skutečnost, že se jim líbí práce s dětmi a mládeží. Rozdíl v četnosti tohoto faktoru mezi soubory není významný. Dalším motivačním faktorem u studentů PF je také přání vyučovat určitému předmětu, který je zajímavý. U studentů DPS vystupuje do popředí zájem o učitelskou profesi vůbec. Není bez zajímavosti, že mezi motivačními faktory u studujících DPS je i pracovní doba učitelů. U studujících PF se tento faktor neobjevil vůbec.

Můžeme se domnívat, že volba učitelské profese u studentů PF byla ovlivněna i rodinnými příslušníky-učiteli, v roce 1996 dokonce v 60 %.

Závěry

Před naším šetřením jsme se domnívali, že studenti PF budou výrazněji motivováni a připraveni pro pedagogickou práci. Výzkum naši hypotézu nepotvrdil. Ukázal totiž, že studenti DPS jsou silněji motivováni k pedagogické práci, že mají více zkušeností z práce s dětmi, že mají hlubší intelektuální zájmy. Studující DPS měli také na střední škole podstatně lepší studijní prospěch.

Srovnáme-li učební plány pedagogicko-psychologických disciplín v DPS a na PF TU v Liberci zjistíme, že dotace hodin je vyšší u DPS. Když zvážíme, že i zaměřenost studentů DPS k učitelské profesi je větší, můžeme se domnívat, že učitelé odborných předmětů pro střední odborné školy a střední odborná učiliště mají vytvořeny lepší předpoklady k výkonu učitelské profese. Proto se domníváme, že na PF by bylo potřebné provádět náročnější výběr uchazečů při přijímacím řízení s ohledem na skutečnost, že budou nejen vzdělávat, ale i vychovávat děti.

Literatura

- HORÁK, J., KRATOCHVÍL, M. Transformace absolventů vysokých škol technického směru na učitelskou profesi. In *Učitel v demokratické škole*. Sborník vědeckých prací MU v Brně. Brno, 1993.
- HORÁK, J. *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. Liberec, 1997.
- KRATOCHVÍL, M. *Kapitoly z didaktiky vysoké školy*. Liberec, 1998.

HORÁK, J., KRATOCHVÍL, M. Předpoklady k učitelské profesi. *Pedagogická orientace* 1999, č. 2, s. 26–30. ISSN 1211-4669.

Adresa autorů: Doc. PaedDr. Josef Horák, Dr., Doc. PhDr. Milan Kratochvíl, CSc., Technická univerzita Liberec, Hálkova 6, 461 17 Liberec